

โยนิโสมนสิการ: พุทธวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมออนไลน์*

YONISOMANASIKARA: BUDDHIST WAY OF LIFE IN THE ONLINE COMMUNITY

ปาริณันท์ ปางทิพย์อำไพ*, พระมหาเสรีชน พันธุ์ประโคน, พระเทพวัชรเมธี

Parinun Pangthipampai, Phramaha Serichon Phanprakhon, Phra Thepvajaramethi

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Thailand

*Corresponding author E-mail: Angela.norahs@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มุ่งศึกษาการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมออนไลน์ และเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตในสังคมออนไลน์ตามหลักพุทธวิธี ซึ่งการใช้ชีวิตในสังคมออนไลน์กลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบัน หรือมีส่วนเกี่ยวข้องและส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมในหลากหลายด้านตามมา จากการสำรวจเชิงสถิติเกี่ยวกับพฤติกรรมในการเข้าใช้บริการสังคมออนไลน์ที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาในการดำเนินชีวิตของบุคคลในการใช้สื่อสังคมออนไลน์จะมีอยู่ในระดับที่สูง หมายความว่าสื่อออนไลน์เข้ามามีอิทธิพลและสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตในสังคมโดยการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมของสังคมเป็นสำคัญ พบได้ทั้งในระดับเล็กสุดคือปัจเจกและเป็นพลวัตขับเคลื่อนในระดับมหัพภาคสังคมออนไลน์กลายเป็นปัจจัยที่มีความจำเป็นของบุคคลที่อยู่ในสังคมยุคข่าวสาร สื่อออนไลน์จึงเปรียบเสมือน “ดาบสองคม” ที่ให้ทั้งประโยชน์และโทษ ฉะนั้นเพื่อที่จะเลือกใช้หรือเลือกไม่ใช้จึงควรพิจารณาตามความเหมาะสม โดยนำหลักการและแนวทางการปฏิบัติที่สำคัญคือการใช้ชีวิตในสังคมออนไลน์ด้วยหลักธรรม “โยนิโสมนสิการ” ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ ความเคารพในตนเองและผู้อื่นและสอดคล้องเกี่ยวเนื่องตามหลักการของเหตุและผลที่ต้องเป็นไปตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญญาสร้างสรรค์และนำไปสู่การกระทำที่ต้งามเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การใช้ชีวิตในสังคมออนไลน์เชิงพุทธนี้เป็นดังเช่นมรรควิธีที่เป็นเหตุนำไปสู่ผล คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่เป็นประโยชน์สุข โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มจากภายในตนเองของบุคคล แล้วกระจายไปสู่สังคมโดยรวม

คำสำคัญ: โยนิโสมนสิการ, พุทธวิธี, การดำเนินชีวิต, สังคมออนไลน์

Abstract

This academic article focuses on studying a person's lifestyle in social media and offers a Buddhist approach to social media lifestyle. It has been found that living in social media has become a major problem that greatly affects people's lives nowadays or is involved and results in a variety of social problems. According to a statistical survey of social media usage behaviors that affect people's lifestyle at a high level. It means that online media has come to influence and relate to the lifestyle of society by changing the behavior of society. It is found both on a smaller scale, individually, and dynamically, driven at the macro level. Social media has become a necessary factor for people in the news era. Online media is therefore like a "double-edged

* Received February 20, 2023; Revised March 29, 2023; Accepted May 9, 2023

sword" that offers both benefits and harms. Therefore, appropriate decision must be made before considering utilizing online media by adopting important principles and practices, namely living in social media with the principle of "Yoni Somanasikara" based on understanding, respect for oneself and others and conformity to the principles of cause and effect that must be true. It contributes to creative wisdom and leads to good deeds that are beneficial both to oneself and to others. Living in this Buddhist social media is like a causal way to fruition, i.e., to change society in a way that is beneficial and happy, a change that starts from within a person's self. And then spread it to society as a whole.

Keywords: Yoni Somanasikara, Buddhism, Lifestyle, and Social Media

บทนำ

การสื่อสารข้อมูลของมนุษย์ได้รับการพัฒนามาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มจากการสื่อสารข้อมูลอย่างง่ายที่ไม่มีความสลับซับซ้อนจนถึงยุคสมัยที่มีการนำเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะเป็นตัวนำพาข้อมูลเพื่อการสื่อสารที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารเป็นเรื่องง่ายและรวดเร็วราวกับพลิกฝ่ามือ ไม่ว่าจะเป็นใครจะอยู่มุมไหนของโลกก็สามารถติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันได้ด้วยความก้าวหน้าของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมโยงคนทั้งโลกไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดสังคมใหม่ในโลกออนไลน์ ในปัจจุบันสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) เป็นรูปแบบการสื่อสารข้อมูลที่เข้าถึงผู้คนในทุกระดับ โดยมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายภายใต้การพัฒนาเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จนมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นสื่อหลักสำหรับการสื่อสารของผู้คนในโลกอนาคต (เรวัต แสงสุริยงค์, 2564) พร้อมกับการวิวัฒนาการในด้านมิติหรือปัญหาของสังคมออนไลน์ที่นับว่าเป็นปัญหาที่เด่นชัดมากในสังคมปัจจุบัน เนื่องด้วยธรรมชาติของมนุษย์ที่มีอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และเกิดการพัฒนาในหลาย ๆ ด้านเพื่อตอบสนองความต้องการในการใช้งาน จนในปัจจุบันเกิดเป็นปัญหาสังคมออนไลน์ที่ออกแบบโดยเน้นการใช้ประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่ แต่ไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาด้านจิตใจตามหลักการด้านคุณธรรมจริยธรรมในการใช้สื่อทางสังคมออนไลน์ เมื่อสังคมออนไลน์เข้ามามีบทบาทและมีอิทธิพลต่อความคิดความต้องการของคนในสังคมทำให้เกิดผลกระทบตามมามากมาย โดยเฉพาะสิทธิการแสดงออกของประชากรในโลกออนไลน์หลายกรณีเป็นสาเหตุและที่มาของความรุนแรงที่มักปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง (ปาริณท์ ปางทิพย์อำไพ, 2563)

การใช้ประโยชน์จากเว็บไซต์ต่างๆ หากรู้จักใช้ก็ถือเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด แต่หากใช้ไม่เป็นอาจกลายเป็นเหมือนดาบสองคม เพราะบางสิ่งที่ผู้คนจำนวนมากจากทุกแห่งเข้ามาโพสต์ข้อความเพื่อสร้างตัวตนให้ตัวเองดูดีก็เปรียบเสมือนเป็นโลกใบหนึ่งในโลกแห่งความเป็นจริง บางครั้งก็ไม่เป็นความจริงเสมอไป เราจึงต้องรู้จักเตือนใจตัวเองไว้อยู่เสมอถึงแม้จะมีระบบความปลอดภัยในตัวเทคโนโลยีในระดับหนึ่ง แต่เราจะทราบได้อย่างไรว่าผู้ที่เรารู้จักจาก 100 คน จะไม่มีมีฉ้อโกงแอบแฝงมาด้วย เพราะที่ผ่านมามีข่าวในลักษณะนี้ให้เห็นกันอยู่บ่อยๆ ทำให้ไม่ควรโพสต์ข้อความที่เป็นเรื่องส่วนตัวมากเกินไป เพราะจะเป็นการเปิดช่องทางให้พวกมีฉ้อโกงที่จ้องอยู่หาความเคลื่อนไหวและมีโอกาสก่อเหตุร้ายขึ้นได้ทุกเมื่อ

ในปัจจุบันพบว่า มีการใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือช่วยในการแสดงออกถึงพฤติกรรมในมุมมืดที่มนุษย์คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่สามารถที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่แปลกประหลาดถึงขั้นที่สังคมไม่อาจยอมรับได้ และเมื่อกล่าวถึงพื้นฐานทางธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมีแนวโน้มที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางธรรมชาติฝ่ายต่ำ เพียงแต่พฤติกรรมของมนุษย์เหล่านั้นถูกกดหรือทับถมด้วยวัฒนธรรมหรือจารีตประเพณีที่ดีงาม

ของสังคม รวมถึงผลจากความเปราะบางทางแนวคิดด้านเสรีภาพอันเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นที่แต่เดิมเคยมีอยู่อย่างจำกัดมาเป็นเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวางและไม่มีขอบเขต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในแนวคิดด้านเสรีภาพที่เชื่อว่าไม่มีขอบเขตทำให้คนในสังคมเชื่อว่าทุกคนสามารถใช้เสรีภาพได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีขอบเขต ด้วยสาเหตุนี้เองจึงมีผลต่อเนื่องมายังแนวคิดในเรื่องเพศและความรุนแรง ซึ่งการเปราะบางทางพฤติกรรมดังกล่าวมาไม่ได้มีผลกระทบเฉพาะต่อสังคมโลกออนไลน์เท่านั้น แต่อาจจะมีผลกระทบออกมายังโลกแห่งความเป็นจริงได้ (กนิษฐา ไทยกล้า, 2564)

อินเทอร์เน็ตจึงเป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของมนุษย์ได้อย่างเสรี ทำให้มนุษย์ในสังคมสามารถที่จะวิพากษ์หรือวิจารณ์ซึ่งแนวคิดของตนต่อบุคคลอื่นในที่สาธารณะได้อย่างชัดเจน การสื่อสารผ่าน Social Network คือการต่อยอดความคิดที่ติดต่อกันอย่างแพร่หลายทำให้เกิดกระแสต่อต้านของประชาชนไปทั่วภูมิภาคอย่างรวดเร็ว แม้แต่ในเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองของบางประเทศเอง สังคมออนไลน์ก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลทางความคิดที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและยากที่จะปิดกั้น เป็นสื่อในรูปแบบใหม่ที่สามารถประชาสัมพันธ์และสร้างกระแสนิยมที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจและแนวคิดอย่างได้ผล ประกอบกับความไม่มีตัวตนของมนุษย์ในโลกแห่งอินเทอร์เน็ต ที่ไม่สามารถระบุหรือพิสูจน์ตรวจสอบตัวตนที่แท้จริงของบุคคลบนโลกเสมือนนี้ได้อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ อาจมีการวางแผนเพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ล้วนแต่เป็นปัญหาที่เสี่ยงต่อการดำเนินชีวิตของเรา เพราะชีวิตประจำวันของแต่ละคนล้วนต้องเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีทั้งสิ้น เมื่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมในการประทุษร้ายต่อผู้อื่นและสังคมเกิดการสั่งสมพฤติกรรมและค่านิยมเหล่านี้จนเกิดเป็นความเคยชินว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่สามารถกระทำได้จนกลายเป็นเรื่องของการเปราะบางพฤติกรรมทางความคิด อาจก่อให้เกิดปัญหาทางครอบครัวและสังคมได้ ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้กำลังแพร่ตัวอย่างรวดเร็ว และขยายจำนวนออกไปอย่างกว้างขวาง หากปล่อยให้เอื้อต่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมฝ่ายต่ำของมนุษย์เหล่านั้น วัฒนธรรมที่ดีงามย่อมถูกกลืนหายไป จนในที่สุดวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมอาจจะไม่หลงเหลือ และสังคมย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ (พระกมลรัตน์ อภิบุญญ, 2565)

แนวคิดเกี่ยวกับสังคมออนไลน์

สังคมออนไลน์เป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดเสียไม่ได้ ในยุคปัจจุบันและมีความเกี่ยวข้องไปถึงบุคคลอื่นตลอดจนถึงสังคมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องอยู่ ไม่ว่าสังคมจะอยู่ภาวะการณ์ใด ซึ่งสังคมออนไลน์ก็มีได้อยู่ในภาวะที่หยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การศึกษาในบทนี้จึงเป็นการศึกษาทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับสังคมออนไลน์และความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อออนไลน์ตามหลักพุทธวิธีทั้งจากมุมมองทางตะวันตกและมุมมองทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “สังคมออนไลน์” หมายถึง สื่อสังคมออนไลน์ที่มีการตอบสนองทางสังคมได้หลายทิศทางโดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต กล่าวคือเว็บไซต์ที่ที่บุคคลบนโลกนี้สามารถมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันได้นั่นเอง ดังที่ วอร์เรน ดับเบิลยู วีเวอร์ (Warren W. Weaver) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับสังคมออนไลน์ว่า “เป็นสื่อที่มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงกระบวนการทุกอย่างที่จิตใจของคน ๆ หนึ่งอาจมีผลต่อจิตใจของคนอีกคนหนึ่ง สังคมออนไลน์จึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการเขียนและการพูดเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงดนตรี ภาพ การแสดง และพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย” เจอร์เกน รอยช์ และเกรกอรี เบทสัน (Jurgen Ruesch and Gregory Bateson) ให้ความเห็นว่า “สังคมออนไลน์ไม่ได้หมายถึงการถ่ายทอดสารด้วยภาษาพูด ภาษาเขียนที่ชัดเจนและแสดงเจตนารมณ์เท่านั้น แต่สังคมออนไลน์ยังรวมไปถึงกระบวนการทั้งหลายที่คนมีอิทธิพลต่อกันด้วย” และคาร์ล ไชโฮเฟแลนด์ (Carl I. Hoveland) ได้ให้ความเห็นว่า “การสื่อสารคือกระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้ส่งสาร) ส่งสิ่งเร้า (ภาษาพูดหรือภาษาเขียน) เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ (ผู้รับสาร) (ณภัทร ธนเตชาภัทร์, 2565)

จากมุมมองตะวันตก แนวคิดทฤษฎีสังคมออนไลน์มีกำเนิดมาจากหลายแนวคิดทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่แนวคิดในระบบทุนนิยม (Capitalism) และแนวคิดการทำให้ทันสมัย (Modernization) รวมถึงวัฒนธรรมตะวันตกถูกแพร่กระจายส่งเสริมให้กว้างขวางออกไปในประเทศต่างๆ จนกลายเป็นระบบเศรษฐกิจและค่านิยมที่เป็นกระแสหลักของประเทศต่างๆ ทั่วโลก โดยแนวคิดทฤษฎีสังคมออนไลน์เหล่านั้นโดยมากเป็นทฤษฎีการสื่อสารในระดับสื่อสารมวลชน ซึ่งบางแนวคิดทฤษฎีมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยตรง กล่าวคือถูกกำหนดบทบาทหน้าที่หรือถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการเปลี่ยนแปลงสังคม บางแนวคิดทฤษฎีแสดงความเกี่ยวข้องในแง่ของการมีผลกระทบในเชิงโครงสร้างของสังคมหรือในเชิงพฤติกรรมของคนในสังคม (รจิตลักษณ์ แสงอุไร, 2559)

แนวคิดเกี่ยวกับสังคมออนไลน์จากมุมมองทางพระพุทธศาสนา

เนื่องจากคำว่า “สังคมออนไลน์” ในภาษาบาลีที่เป็นศัพท์บัญญัติเฉพาะในพระไตรปิฎกไม่ได้ถูกบัญญัติขึ้นโดยตรง อย่างไรก็ตาม คำในภาษาบาลีที่หมายถึง “สังคมออนไลน์” คือ “นิเวทน” และ “อญญมญญสมพณธ” (A.P. Buddhaddatta Mahathera, 1992) ที่แปลว่า การบอกกล่าว การสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นศัพท์ที่ท่าน เอ.พี. พุทธทัตตะ มหาเถระ (A.P. Buddhaddatta Mahathera) ได้ผูกศัพท์ขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบันจากคำว่า “Communication” ในภาษาอังกฤษ (พระมหาทวี มหาปัญญา และคณะ, 2557) ดังนั้น จึงไม่ปรากฏคำว่า “สังคมออนไลน์” อยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นเรื่องราวหรือเป็นหมวดหมู่ที่เกี่ยวกับสังคมออนไลน์ตามคำอธิบายอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่กระนั้น พฤติกรรมเกี่ยวกับสังคมออนไลน์ก็มีอยู่ เนื่องจากการสังคมออนไลน์เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นปกติในชีวิตประจำวันของทุกคน ไม่เว้นแม้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ อีกทั้งแต่ละบุคคลก็มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์อยู่แทบตลอดเวลา โดยปรากฏในรูปของหลักธรรมและเนื้อหาเรื่องราวที่หลากหลาย การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังคมออนไลน์จากมุมมองทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นการศึกษาโดยรวบรวมจัดกลุ่มจากหลักธรรมคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมออนไลน์เพื่อให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับสังคมออนไลน์ในเบื้องต้น เป็นการศึกษาว่าหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสังคมออนไลน์นั้น อยู่ในกลุ่มประเภทใดของหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาสามารถสรุปได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ประเภทที่เป็นสังขธรรม และ (2) ประเภทที่เป็นระบบจริยธรรม โดยประเภทที่เป็นสังขธรรม คือส่วนที่ว่าด้วยธรรมชาติบริสุทธิ์ เป็นคำสอนที่อธิบายกฎเกณฑ์เกี่ยวกับธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายว่าเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเสื่อมสลายไปอย่างไร ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับความดีความชั่ว ส่วนประเภทที่เป็นระบบจริยธรรมนั้น ได้แก่ส่วนที่ว่าด้วยหลักปฏิบัติซึ่งมี 2 ประเภท ได้แก่หลักปฏิบัติสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม และหลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากพันธนาการหรือกองทุกข์ทั้งปวง (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน และพระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, 2561) สังคมออนไลน์เป็นกิจกรรมหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นรวมทั้งตนเอง หลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับการสื่อสารจึงอยู่ในส่วนที่เป็นระบบจริยธรรมซึ่งเป็นหลักปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับความดีของการกระทำซึ่งกันและกัน โดยจำแนกเป็นแนวคิดเกี่ยวกับหลักการใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้เป็น 2 แนวทาง ได้แก่ (1) แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารสังคมออนไลน์สำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม และ (2) แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารสังคมออนไลน์ในการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง นอกจากนี้ ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาได้แบ่งกิจกรรมหรือกรรมที่บุคคลกระทำได้เป็น 3 ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เรียกว่ากายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม การศึกษาที่เกี่ยวกับการสื่อสารสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่จึงอยู่ในส่วนที่เป็นการกระทำทางวาจา หรือวจีกรรม ได้แก่ คำพูดหรือการพูดต่างๆ เป็นหลัก จากการศึกษาเชิงสำรวจกิจกรรมที่จัดเป็นการสื่อสารสังคมออนไลน์หรือที่เกี่ยวกับวจีกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักปฏิบัติหรือหลักธรรมเกี่ยวกับคำพูดหรือการพูดเป็นสำคัญ ซึ่งสามารถสรุปรวมลงเป็นหลักการได้ 2 แนวทาง คือ 1) แนวทางเกี่ยวกับคำพูดหรือการพูดที่ให้ปฏิบัติ 2)

แนวทางเกี่ยวกับคำพูดหรือการพูดให้ละเว้น ดังพุทธดำรัสที่ว่า “เรากล่าววชิรสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) ไว้ 2 อย่าง คือ วชิรสมาจารที่ควรเสพและวชิรสมาจารที่ไม่ควรเสพ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562)

พระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเพื่อให้มีแบบแผนที่ดีในการสื่อสาร พระผู้มีพระภาคทรงเป็นต้นแบบของการใช้วาจาทั้งหมด การใช้วาจาของพระองค์จึงมีความชัดเจน เนื้อหาดี สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ทุกฝ่าย อนึ่ง การใช้วาจาที่สร้างสรรค์นั้น เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสุขความเจริญของครอบครัว ซึ่งสามารถส่งผลในทางเดียวกันต่อสังคมและประเทศชาติ นับเป็นสังคมแห่งอารยะ สังคมที่มีแต่กุศลประโยชน์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คำพูดที่มีประโยชน์คำเดียวคนฟังแล้วสงบระงับได้ ย่อมดีกว่าคำพูดที่ไร้ประโยชน์ตั้งพันคำ”

ในมรณปิณทิกสูตร ซึ่ง ทัญญาปิณทิกายะ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์มีปณิธานอย่างไร บอกอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ บุคคลมีปณิธานอย่างไรจึงไม่ได้เถียงกับใคร ๆ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์แล้ว ดำรงอยู่ในโลก เรามีปณิธานอย่างนั้น บอกอย่างนั้นโดยประการนั้น” “ถ้อยคำที่ได้เถียงกันก่อให้เกิดทุกข์และการทำร้ายได้ตอบกันจะมาถึง” นอกจากนี้มีหลักการสื่อสารไว้ว่า 1) พูดถูกกาล 2) พูดคำจริง 3) พูดคำอ่อนหวาน 4) พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ และ 5) พูดด้วยเมตตาจิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562)

ปัญหาที่เกิดจากสังคมออนไลน์

ในสื่อสังคมออนไลน์อย่างเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network) จัดเป็นบริการออนไลน์ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอัน สะท้อนถึงความสนใจที่คล้ายคลึงกันหรือมีความเกี่ยวข้องกัน ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) ทวิตเตอร์ (Twitter) หรือ เว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์อื่นๆต่างก็มีลักษณะเด่นที่เหมือนกันในการเปิดให้สมาชิกสร้างแฟ้มประวัติส่วนตัวเป็นเสมือนอีกตัวตนหนึ่งบนโลกออนไลน์ เพื่อใช้ปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ผ่านบริการช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายบนเว็บไซต์ ทำให้ช่วง 5-10 ปี ที่ผ่านมาจำนวนสมาชิกของเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่างๆ เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ใหญ่ที่สุดอย่างเฟซบุ๊กมีรายชื่อสมาชิกรวมทั้งโลกกว่า 1,320 ล้านรายชื่อ ขณะที่ผู้เชี่ยวชาญยังได้สำรวจสถิติในลักษณะการคาดคะเนที่น่าสนใจของเฟซบุ๊กเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในการใช้เฟซบุ๊กในลักษณะต่างๆ เมื่อคิดเป็นนาที โดยพบว่าในแต่ละนาทีจะมีผู้คนคลิกไลค์ 382,000 ครั้ง อัปเดตสเตตัส 82,000 ครั้ง อัปโหลดรูปภาพ 132,000 ภาพ ขอเป็นเพื่อน 98,000 ครั้ง แสดงความเห็น 510,000 แชทข้อความ 231,000 ครั้ง โพสต์ข้อความ 79,000 ครั้ง (มูลนิธิอินเทอร์เน็ตร่วมพัฒนาไทย, 2565) ในขณะที่เทคโนโลยีการสื่อสารได้รับการพัฒนาอย่างก้าวล้ำ สื่อสังคมออนไลน์กลับส่งอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ของคนในสังคมอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นจนกลายเป็นประเด็นทางสังคม ที่ทั้งสื่อ บทกฎหมาย และประชาชนเองจะต้องให้ความสำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเหล่านี้ คือ

1. การคุกคามผ่านสื่อออนไลน์ (Cyber Bullying) คือ การคุกคามหรือรังแกกันผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งอีเมลข่มขู่หรือแบล็คเมล การส่งข้อความทางโทรศัพท์ การข่มขู่ทางโทรศัพท์ โปรแกรมออนไลน์ และชัดเจนที่สุดคือการคุกคามผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แม้ว่าการคุกคามกันบนโลกออนไลน์จะไม่ใช้การทำร้ายร่างกายหรือมีใครได้รับบาดเจ็บ แต่เป็นการทำร้ายทางอารมณ์ความรู้สึกซึ่งสามารถสร้างบาดแผลที่รุนแรงมากในทางจิตวิทยาอันจะส่งผลให้เกิดอาการหวาดระแวง ซึมเศร้า หดหู่ ไปจนถึงการฆ่าตัวตายในที่สุด การคุกคามในรูปแบบนี้กลายเป็นปัญหาที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ตามจำนวนของเยาวชนที่เข้ามาเป็นสมาชิกของเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่เพิ่มมากขึ้น เพราะเครือข่ายสังคมออนไลน์กลายเป็นเครื่องมือให้มามีมติใช้พูดว่าคนอื่นอย่างที่ไม่สามารถทำได้ต่อหน้าจริงๆ ในสภาวะนิรนามโดยมีสื่อออนไลน์เป็นดังกำแพงกั้นระหว่างผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ อย่างไรก็ตาม

ตามข้อความว่าร้ายหรือข่มขู่ก็สามารถสร้างผลเสียให้กับคนที่ถูกคุกคามอย่างสาหัส การคุกคามผ่านออนไลน์จะเพิ่มจำนวนแฉงการคุกคามเชิงกายภาพได้อย่างง่ายดาย เพราะทำได้ง่ายทุกที่ ทุกเวลา

2. การโจรกรรมเอกลักษณ์บุคคล (Identity Theft) ได้ กลายเป็นปัญหาใหญ่ทั้งในสังคมไทยและประเทศอื่นๆ ทั่วโลก และยังเป็นอีกสาเหตุของการเติบโตอันรวดเร็วของจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นบน เครือข่ายสังคมออนไลน์ มีรายงานจากกรมสถิติอาชญากรรมเมื่อปี 2008 ว่ามีประชาชนตั้งแต่อายุ 12 ปีขึ้นไปตกเป็นเหยื่อของการโจรกรรมเอกลักษณ์บุคคลหรือข้อมูลส่วนตัวอื่น ๆ รวมกว่า 806,000 คน เช่นเดียวกับที่สื่อมวลชนไทยรายงานข่าวการโจรกรรมเอกลักษณ์บุคคลที่เพิ่มขึ้นใน 5-10 ปี ที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งในกรณีของการแอบอ้างตัวตนเพื่อขูดรีดทรัพย์สิน ไปจนถึงการล่อลวงไปมีสัมพันธ์เชิงชู้สาว เป็นต้น ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการโจรกรรมเอกลักษณ์บุคคลคือเครื่องมือ “การตั้งค่าความเป็นส่วนตัว” (Privacy Setting) ซึ่งมีให้ผู้ที่เป็สมาชิกของเครือข่ายเปลี่ยนค่าการแสดงผลไม่ให้ผู้อื่นเห็นข้อมูลหรือข้อความบางอย่างที่เป็นเรื่องส่วนตัวหรือเราไม่ประสงค์จะให้คนอื่นรับรู้ แต่ปัญหาอยู่ที่ค่าความเป็นส่วนตัวนี้จะไม่กลายเป็นค่าถาวร ดังนั้นผู้ที่ใช้งานเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ไม่ได้ระมัดระวังการตั้งค่าตัวนี้อาจเผลอส่งข้อความส่วนตัวหรือข้อความลับไปให้ทั้งคนรัก ครอบครัว เพื่อนสนิท เพื่อนไม่สนิท เพื่อนร่วมงาน และสาธารณชนทั่วทุกมุมโลก ทั้ง ความประมาทของผู้ใช้งานบนเครือข่ายสังคมออนไลน์และความง่ายในการโจรกรรม ข้อมูลบนโลกดิจิทัล ทำให้เครือข่ายสังคมออนไลน์เต็มไปด้วยการโจรกรรมเอกลักษณ์บุคคลที่สร้างความเสียหายต่อทั้งทรัพย์สินและชื่อเสียงของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อ ยังสนับสนุนให้สมาชิกแบ่งปันข้อมูลส่วนตัวของตน มากจนเกินความปลอดภัย จนทำให้ผู้ไม่หวังดีนำข้อมูลเหล่านั้นย้อนมาสร้างภัยให้กับเจ้าของข้อมูลได้ ยกตัวอย่างโฟร์สแควร์ (Four Square) ซึ่งเป็นเครือข่ายสังคมที่ให้สมาชิกได้ “เช็คอิน” (Check-In) ตาม สถานที่ต่างๆ ที่ตัวเองเดินทางไปถึงเพื่อสะสมแต้มและโลรางวัล หรือใช้เช็คอินเพื่อรับส่วนลดจากร้านค้าต่างๆ ตามกลยุทธ์ทางการตลาด แต่การเช็คอินนั้นก็ทำให้ผู้อื่นรู้ว่าเรากำลังทำอะไรที่ไหนอยู่บ้าง เหล่าหวัชไมยก็จะอาศัยข้อมูลจากสื่อออนไลน์ตรงนี้ในการดูต้นทางในการขึ้นบ้านเพื่อไปลักขโมยทรัพย์สินมีค่าได้อย่างสะดวกทันทีที่รู้ว่าเจ้าของบ้านไม่อยู่ ดังนั้นเราจึงไม่ควรใส่ข้อมูลส่วนตัวที่มากเกินไปของเรลงบนเครือข่ายออนไลน์

3. เครือข่ายสังคมออนไลน์สร้างปัญหาทางความสัมพันธ์ของคนในสังคม ทำให้คนห่างไกลกันมากขึ้น เพราะวิธีการสื่อสารกับคนรู้จักและคนแปลกหน้าบนอินเทอร์เน็ตทำให้ความรู้สึกของคนเปลี่ยนไป ผลกระทบทางลบอีกอย่างหนึ่งของเครือข่ายสังคมออนไลน์คือความสัมพันธ์ของคนใน สังคม แม้มันจะช่วยสร้างสัมพันธ์ภาพให้เรากับคนที่ไม่สนิทให้รู้จักกันแน่นแฟ้นได้ง่ายขึ้น แต่คนเรามากจะมองไม่เห็นว่าการเครือข่ายสังคมออนไลน์นั้นก็ทำให้เราห่างไกลจาก คนที่เราสนิทด้วยมากขึ้น ด้วยความเป็น “เครือข่ายสังคม” จึงทำให้สมาชิกส่วนใหญ่คิดว่าเพียงแค่เป็นสมาชิกในเครือข่ายก็เท่ากับเป็นการเข้าสังคมแล้ว

4. สื่อสังคมออนไลน์มีผลกระทบทางลบต่อการทำงานทั้งของนายจ้าง ลูกจ้าง และแม้กระทั่งว่าที่พนักงานในอนาคต เพราะสื่อที่เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์จะคอยรบกวนการทำงาน สมาธิของพนักงาน ทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง เพิ่มมูลค่าต้นทุนของบริษัท และยังเป็นอันตรายต่อชื่อเสียงอีกทั้งความน่าเชื่อถือของบริษัท เพียงแค่พนักงานบางคนลืมตั้งค่าความเห็นส่วนตัวในทะเบียนเครือข่ายสังคมออนไลน์ก็อาจต้องลงเอยด้วยการถูกไล่ออกจากบริษัทเพราะไปแสดงข้อความที่ไม่ เหมาะสมไว้ก็เป็นได้ ยิ่งไปกว่านั้นเครือข่ายสังคมออนไลน์ก็อาจเป็นภัยแก่คนที่กำลังหางานทำ เพราะทั้งเฟซบุ๊กและช่องทางสื่อออนไลน์ต่างก็เป็นแหล่งข้อมูลชั้นเยี่ยมของหลายบริษัท ต่างๆ ในการสอดส่องพฤติกรรมของผู้สมัครงานเพื่อใช้คัดกรองพนักงาน แพ้ประวัติบนเฟซบุ๊กจำนวนมากแสดงข้อมูลหลายๆ สิ่งที่คุณหางานไม่ยากให้เจ้านายในอนาคตของตัวเองรับรู้ นอกจากนี้ยังมีกรณีที่ข้อความส่วนตัวบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ถูกเผยแพร่ออกสู่ สาธารณะจนสร้างความเสียหายแก่ชื่อเสียงและภาพลักษณ์ของบริษัท (สุภาภรณ์ เกียรติสิน, 2562)

ปัญหาของการใช้สื่อออนไลน์ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตในสังคมกลายเป็นปัญหาสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับความเสี่ยงต่อการเลือกเสพสื่อที่ดูจะเป็นสื่อร้ายมากกว่าสื่อดี ผลกระทบที่ตามมาจึงไม่ใช่เฉพาะผลที่มีต่อการดำเนินชีวิต แต่ยังรวมไปถึงผลกระทบต่อครอบครัวและสังคมไทย สื่อออนไลน์จึงเปรียบเหมือนดาบสองคมที่ทำให้ทั้งประโยชน์และโทษในการเลือกใช้หรือไม่ใช้ตามความเหมาะสม สังคมออนไลน์ในปัจจุบันนับเป็นช่องทางในการสื่อสารที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน แม้ว่าในความเป็นจริงการสื่อสารนั้นจะเป็นของกลางๆ ก็ตาม หากแต่ขึ้นอยู่กับว่าการสื่อสารนั้นจะถูกนำไปใช้อย่างไร ด้วยแนวคิดอะไร และเพื่ออะไร ดังที่เมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น การประกาศพระศาสนาหรือการสื่อสารทั้งหลายทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารเองหรือทรงส่งพระสาวกไปสื่อสารกับผู้รับสารทั้งหลายนั้นก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก ทำให้การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปในทางที่ดีงาม เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม

หากมองในมิติทางกฎหมายนั้นปัญหาผลกระทบที่ได้กล่าวมาจากสื่อสังคมออนไลน์เหล่านี้แทบจะไม่ได้ครอบคลุมอยู่ในตัวบทกฎหมายเลย กฎหมายว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ทั้ง 30 มาตรา กล่าวถึงบทลงโทษกรณีความผิดฐานที่มีลักษณะอันลามก หรือข้อมูลอันเป็นความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรหรือความผิด เกี่ยวกับการก่อการร้าย ฯลฯ (สุภารัตน์ เกียรติสิน, 2562) แต่ไม่ได้พูดถึงผลกระทบภายนอกอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตามสิ่งที่พลเมืองในสังคมสามารถทำได้ในการป้องกันภัยที่มาจากสื่อสังคมออนไลน์ก็คือการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) โดย ต้องเข้าใจสภาพของสังคมสื่อออนไลน์ว่ามันก็เป็นสังคมอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ เรียนรู้ธรรมชาติของการสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ในโลกออนไลน์กับชีวิตจริง ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร และมีความระมัดระวัง รอบคอบในการจะแสดงความคิดเห็น ข้อมูลส่วนตัว หรือภาพถ่ายต่างๆ ลงสู่เครือข่ายออนไลน์ และเช่นเดียวกับปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมภายนอกสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงของสื่อออนไลน์นั้นอยู่ที่คนในสังคมขาดจริยธรรมและ ศีลธรรม ทั้งปัญหาการโจรกรรมทรัพย์สินในโลกแห่งความเป็นจริงหรือการโจรกรรมข้อมูลและ เอกลักษณ์ส่วนตัวบนออนไลน์ การรังแกหรือคุกคามกันในโรงเรียนหรือในเครือข่ายสังคมออนไลน์ (ฤทัยชนนี สิทธิชัย, 2562) เหล่านี้ล้วนแล้วเป็นเพราะคนไม่คำนึงถึงศีลธรรมอันดีงามในสังคม (Codes of Ethics)

โยนิโสมนสิการ: ความหมายและลักษณะ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “โยนิโสมนสิการ” คือ การทำในใจโดยแยบคาย การทำในใจโดยแยบคาย ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาได้ให้ความไว้โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็นแง่ ๆ ดังต่อไปนี้

1) อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้ากับแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2) ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับจัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขั้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3) การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดต้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4) อุปปาทาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงเป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการ อยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ส่วนในระบบการศึกษาอบรม โยนิโสมนสิการเป็นการฝึกใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการว่า ความมีกัลยาณมิตร แสดงถึงการยอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะสภาพแวดล้อมทางสังคม ว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะชักนำและส่งเสริมให้เกิดการประพฤติปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าระบบการดำเนินชีวิต ระบบจริยธรรม หรือระบบการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเนื่องด้วยสังคม ไม่แยกต่างหากจากสังคม ด้านโยนิโสมนสิการ ได้กล่าวว่า แม้ว่าปัจจัยทางสังคมจะมีความสำคัญมาก แต่ต้องไม่มองข้ามความสำคัญของปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ดึงมาทั้งทางสังคมและตัวบุคคล ต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่มซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ความจริงทั้งสองอย่าง นั้นแหละย่อมช่วยหนุนและเสริมซึ่งกันและกัน หลักการนี้แสดงว่าการปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ดีงามเกิดจากการปรุงผสมผสานปัจจัยทางสังคมและปัจจัยภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน และการก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งความดีงามสู่จุดหมายแห่งชีวิต จะเป็นไปอย่างสมฤทธิ์ผลมากที่สุด หากได้อาศัยปัจจัยทั้งสองอย่างนี้คอยอุดหนุนค้ำชูกันอยู่เรื่อย ๆ ไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2560)

แต่พึงสังเกตว่า มีข้อเน้นพิเศษสำหรับปัจจัยทางสังคม คือ ความมีกัลยาณมิตร ซึ่งพิเศษกว่าปัจจัยภายในตัวบุคคล กล่าวคือ ท่านยกให้ปัจจัยทางสังคมมีค่าเท่ากับพรหมจรรย์ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะชีวิตที่ดีงามแห่งอารยชนต้องอาศัยปัจจัยทางสังคม เป็นทั้งเครื่องจุดชนวนเริ่มต้นและเป็นเครื่องประคับประคองกระตุ้นโยนิโสมนสิการ เว้นแต่อริยบุคคลที่อาศัยปัจจัยภายในเพียงอย่างเดียว ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐินี้จึงตรัสไว้เพื่อมุ่งประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่

โยนิโสมนสิการ: พุทธวิธีการดำเนินชีวิตในสังคมออนไลน์

ดังกล่าวแล้วว่าสังคมออนไลน์ได้มีบทบาทอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมโดยตรง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีการมีภูมิคุ้มกัน คือ หลักแห่งโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยการพิจารณาอย่างแยบคาย พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของคำว่า “โยนิโสมนสิการ” แปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย พิจารณาโดยแยบคาย โยนิโสมนสิการ หมายถึง ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธีถูกระบบ การพิจารณาไตร่ตรองสาวไปจนถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่องที่กำลังคิด คือ คิดอย่างรอบคอบนั่นเอง แล้วประมวลความคิดรอบด้านจนกระทั่งสรุปออกมาได้ว่า สิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี ฯลฯ ฉะนั้น หลักโยนิโสมนสิการเป็นวิถีทางแห่งปัญญา เป็นเครื่องสำหรับกลั่นกรอง แยกแยะข้อมูล หรือแหล่งข่าวอื่นๆ (ปรโตโมหะ) อีกชั้นหนึ่ง ก็เป็นบ่อเกิดแห่งสัมมาทิฐิ ทำให้มีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญา และการไม่หลงงมงาย” (พระธรรมกิตติวงศ์, 2548) การใช้ความคิดหรือการคิดอย่างเป็นกระบวนการ หรือเป็นการคิดแบบมีเหตุมีผล แล้วนำธรรมนั้นไปพิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกวิธีคิดแบบนี้ว่าการคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือลักษณะของผู้ที่ความคิดโดยแยบคายนั้น “จะเป็นผู้ที่มีความตรึกตรอง พะพันิจเพราะผู้มีปัญญา พะพันิจ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทรม ไม่มีจิตตั้งมั่น ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง 100 ปี” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562)

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมาย คำว่า “โยนิโสมนสิการ” หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาเหตุเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย สอดคล้องกับการที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่องประโยชน์ของโยนิโสมนสิการว่าเป็นข้อธรรมที่มีคุณประโยชน์มากเหนือกว่าข้อธรรมใด โดยเฉพาะเมื่อผู้ปฏิบัติได้พิจารณาและนำไปปฏิบัติอย่างถ่องแท้ จะทำให้เกิดความเจริญในทิศทางที่ดีและละเว้นความชั่วได้ ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติที่เป็นบรรพชิตเมื่อปฏิบัติแล้ว ส่งผลให้กิเลสต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิตใจ จะเสื่อมสลายไป รวมถึงทำให้บรรลุประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ การสิ้นทุกข์ และเพราะโยนิโสมนสิการเป็น 1 ใน ธรรม 4 ประการที่บุคคลเมื่อปฏิบัติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ทำให้เกิดประโยชน์ด้านปัญญา 4 ด้าน คือ (1) สัมปรีตสังเสวะ (คบสัตบุรุษ) (2) สัทธัมมัสสวนะ (ฟังพระสัทธรรม) (3) โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย) (4) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) และมีความมีปัญญาย่อมทำให้รู้เท่าทันและพิจารณากิเลสอย่างละเอียดถี่ถ้วน ผลที่ได้คือกิเลสลดน้อยถอยลงจนถึงสูญสิ้นไป และเมื่อนั้นจะก้าวไปถึงความสำเร็จขั้นโสดาปัตติผล สกาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผลตามลำดับ

โยนิโสมนสิการมีลักษณะที่เป็นกระบวนการนำไปสู่ความรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์นั่นเอง โดยผู้ที่ยังไม่มีปัญหาแก่กล้านั้นยังต้องการแนะนำและชักจูง โดยอาศัยปัจจัยภายนอกคือกัลยาณมิตรเป็นผู้ช่วยสร้างเสริมให้เกิดศรัทธาขึ้น ร่วมกับปัจจัยภายในของบุคคลคือโยนิโสมนสิการ ที่ต้องมีความแยบคายในการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี และเป็นระเบียบระบบเมื่อมีการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีจึงเป็นเหตุให้คิดถูกกระทำถูกไม่หลงไหลไปตามกระแสโลก ทั้งนี้โดยอาศัยธรรมเครื่องหนุนคือสติและความไม่ประมาทดังโมเดลที่ปรากฏนี้

“โยนิโสมนสิการ” กล่าวอีกนัยหนึ่ง หมายถึง การใช้ความคิดให้ถูกวิธี คือการมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาเหตุเหตุผลไปจนตลอดสายแยกแยะออก วิเคราะห์ด้วยปัญญา ที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์กันของเหตุและปัจจัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) หลักของโยนิโสมนสิการ จึงมีประโยชน์มากทำให้เกิดปัญญาคำรู้ ความเฉลียวฉลาด ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิต การรู้จักคิดพิจารณาเพื่อเลือกเสพสิ่งต่างๆ ตามหลักโยนิโสมนสิการหรือการมนสิการโดยการคิดไตร่ตรองในการบริโภคสื่ออย่างแยบคาย คือการใช้หลักเหตุและผลในการบริโภคสื่อสังคมออนไลน์หรือการพิจารณาเลือกว่า สื่อไหนดี สื่อไหนเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

อย่างรอบคอบหรือการทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธีในการบริโภคสื่อ การทำไว้ในใจ โดยถูกอุบาย โดยถูกทาง ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย คือการใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิดเป็นหรือคิดอย่างเป็นระเบียบ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายโดยมองตามที่ตั้งนั้นนั้นมันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเข้าจับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559) เมื่อรู้จักเลือกเสพสิ่งที่เหมาะสมเป็นประโยชน์แล้วก็ควรมีความพอเหมาะพอสมควรแก่บุคคล คือใช้เทคโนโลยีหรือสื่อบุคคลแต่พอดีทำให้ชีวิตมีเวลามากขึ้นในการทำสิ่งอื่นที่มีความสำคัญกว่า

สรุป

การจะแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่สมควรทางสื่อสังคมออนไลน์นั้นเป็นประเด็นที่มีความเปราะบาง เพราะมีความเกี่ยวเนื่องไปถึงสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของประชาชน ทั้งในเรื่องการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร กฎหมายที่มีผลบังคับใช้กับคนหมู่มากจึงมีทั้งผู้ที่ไม่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ผู้เสียประโยชน์และผู้ได้ประโยชน์ แต่ผู้ตกเป็นเหยื่อของโลกสังคมออนไลน์นั้นหลายครั้งเป็นผู้ไร้เดียงสาเช่น เด็กและวัยรุ่นที่ยังขาดวุฒิภาวะในการใช้สื่อออนไลน์ (ณัฐกาญจน์ ศุภรัตน์เมธี และนุชประภา โมกข์ศาสตร์, 2563) การออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองคนเหล่านั้นจึงเป็นเรื่องต้องกระทำ ทั้งนี้ การออกกฎหมายอาจแก้ปัญหาได้ส่วนหนึ่งก็จริง แต่ก็เป็นการแก้ปัญหาที่เปลือกของปัญหา ไม่ใช่แก่นที่แท้จริง เพราะกฎหมายทำได้เพียงจัดการกับผู้กระทำผิด แต่อาจไม่ได้ลดแรงดันเหตุของปัญหาให้เบาบางลง ทางแก้ไขที่ยั่งยืนที่ควรกระทำควบคู่กันไปคือการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดี การสอนให้ใช้อินเทอร์เน็ตอย่างถูกต้องและรู้เท่าทัน ประชาชนจะได้มีภูมิคุ้มกันตัวเองและไม่ตกเป็นเหยื่อของโลกสังคมออนไลน์ได้โดยง่าย ฉะนั้น การใช้บริการสังคมออนไลน์จึงควรพิจารณาถึงเหตุถึงผล คำนึงถึงคุณและโทษ ควรรู้จักเลือกใช้ให้เป็นคุณมากกว่าโทษ โดยต้องมีการแยกแยะระหว่างคุณค่าแท้กับคุณค่าเทียมโดยสติและความไม่ประมาทเป็นตัวช่วยอีกแรง ถ้าทำเช่นนี้ได้เราจะเป็นนายเทคโนโลยีไม่ใช่ปล่อยให้เทคโนโลยีมาเป็นนายเรา เราจะมีเวลามากขึ้น รวมทั้งมีเวลาสำหรับการศึกษาหาความรู้ ถ้าเรารู้จักบริโภคสื่อออนไลน์ให้เป็นประโยชน์ที่เป็นเรื่องศีลธรรมอันดีของสังคม เช่น การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น หากสมาชิกในสังคมทั้งทางกายภาพและสังคมออนไลน์รู้หน้าที่ของตัวเอง มีความรับผิดชอบ ไม่ประมาท และคำนึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของตน ปัญหาของสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมใดก็ตามก็จะลดลงด้วยหลักแห่งโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการจึงเป็นอาวุธ หรือเป็นอุปกรณ์ประจำตัวที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ในยุคสังคมออนไลน์ช่วยให้อยู่รอดปลอดภัย มีสวัสดิภาพถึงอิสรภาพและสร้างสันติสุขได้สำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา ไทยกล้า. (2564). การตลาดสารเสพติดบนโลกอินเทอร์เน็ต ช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด ในประเทศไทย พ.ศ. 2563 ภายใต้ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน. วารสารสำนักงาน ป.ป.ส., 37(1), 57-65.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และพระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2561). ทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพมหานคร: คอมา ดีไซน์แอนด์พริ้นท์.
- ณภัทร ธนเตชาภัทร์. (2565). ความสำคัญของการสื่อสาร. เรียกใช้เมื่อ 9 ตุลาคม 2565 จาก <https://www.3nr.org/posts/151118>
- ณัฐกาญจน์ ศุภรัตน์เมธี และนุชประภา โมกข์ศาสตร์. (2563). การรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ของเยาวชน เพื่อการเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: เอ.พี. กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์.

- ปาริณันท์ ปางทิพย์อำไพ. (2563). แนวทางการคบเพื่อนของเด็กและเยาวชนไทยในสื่อสังคมออนไลน์ เชิงพุทธบูรณาการ. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(2), 436-449.
- พระกมลรัตน์ อภิปัญญา. (2565). การบริโภคสื่อออนไลน์ด้วยพุทธปัญญาบูรณาการ. ใน ดุษฎีนิพนธ์ศาสนศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2548). คำวัด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2560). พุทธธรรม ฉบับเดิม (พิมพ์ครั้งที่ 36). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). พุทธธรรมฉบับปรับขยาย (พิมพ์ครั้งที่ 49). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.
- พระมหาทวี มหาปัญญา และคณะ. (2557). การใช้ชีวิตในสังคมออนไลน์ตามหลักพุทธวิธี. ใน รายงานวิจัย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2562). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิอินเทอร์เน็ตร่วมพัฒนาไทย. (2565). รู้เท่าทันสื่อ ICT. เรียกใช้เมื่อ 25 ตุลาคม 2565 จาก <https://inetfoundation.or.th/welcome/project?id=14>
- รจิตลักษณ์ แสงอุไร. (2559). วารสารสนเทศโลกาภิวัตน์. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เรวัต แสงสุริยงค์. (2564). การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมไซเบอร์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 29(3), 241-269.
- ฤทัยชนนี สิทธิชัย. (2562). พฤติกรรมการรังแกบนโลกไซเบอร์ของวัยรุ่น. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาภรณ์ เกียรติสิน. (2562). การเข้าใจดิจิทัลกับพลเมืองไทย (Digital Literacy in 21st). (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: อพทฤษฎี ศรีเอทนิว.
- A.P. Buddhaddatta Mahathera. (1992). English-Pali Dictionary. Wiltshire: Antony Rowe.